

INDEKS KNJIGA

Sastavljač, redaktor, a, najvećim delom, i prevodilac ovog izbora — Ranko Bugarski autor je i kratkog, ali informativnog predgovora, s komentarima inkorporiranim u tekst knjige, te je, tako, ne samo aktom izbora, već i pokušajem evaluiranja pojave Chomskog i njegove funkcije u razvoju savremene svetske lingvistike učestvovao u formiranju sasvim specifične fizionomije ove knjige (Gordana B. Todorović ovde je prevodilac dela tekstova iz opsežne studije *Language and the Mind*, koji su, u nešto drugačijem obliku, već ranije bili prezentovani u beogradskom časopisu *Delo*).

Knjiga ima četiri celine: I *Opšti principi*; II *Teorija gramatike*; III *Sticanje jezičkog znanja*; IV *Psihološke i filozofske implikacije* — i sadržajem se, dakle, kreće u pozamašnom dijapazonu između opšte opservacije o jeziku — preko uvođenja u gramatičko-teorijsko-metodološki koncept Chomskog — do raspravljanja fundamentalnih filozofskih i psiholoških implikacija odnosa između jezika, izvesnosti o opštoj i urođenoj, »umu inherentnoj« sposobnosti njegovog usvajanja — i univerzalne strukture ustrojstva ljudskog uma (iz svega ovoga izlazi, čini se, da je već sam naslov izbora veoma pronicljivo odabran). Pri tom su u najvećem delu knjige preuzeti tekstovi (ili njihovi odlomci) iz fundamentalnih rasprava N. Chomskog: *Syntactic Structures* (1957); *Aspects of the Theory of Syntax* (1965); *Language and the Mind* (1968). Njihovo organizovanje u knjigu, međutim, nije imalo za cilj prezentovanje evolutivne perspektive izrastanja, menjanja i narastanja lingvističke misli i metoda, pa i lingvističke individualnosti N. Chomskog; naprotiv, težilo se stvaranju sintetičnog antologijskog preseka bazičnih interesovanja i opredeljenja, pa, samim tim, i osnovnih celina u lingvističkom radu N. Chomskog. I mada knjiga, dakle, ne pruža mogućnost sticanja uvida u razvatak teorije (a u njoj je i oko nje i te kako bilo promena, nesporazuma, nedoslednosti, dvosmislenosti i nerazumevanja — što, ponekad, neupućenog čitaoca može da zbunjuje), prednosti ovakve organizovanosti knjige su, naročito za širu i ne samo lingvističku publiku, naravno, dragocene.¹⁾

Istovremeno treba skrenuti pažnju i na podatak da knjiga svojim sadržajem reprezentuje, zapravo, fazu takozvane »standardne teorije« Chomskog, te da sasvim po strani ostaju sve one promene koje su, u poslednje vreme, rezultirale stvaranjem takozvane post-*Aspects* ili »revidirane standardne teorije« (ali — još uvek — sintaksički, a ne semantički bazirane teorije) koju najbolje reprezentuje tekst Chomskog: *Deep Structure, Surface Structure, and Semantic Interpretation* (najrecentnije promene u teoriji po pravilu su se ticale upravo uloge dubinskih, odnosno površinskih struktura jezika u semantičkim interpretacijama).

Može se zažaliti što u knjizi nema odlomaka s detaljnijim opisima formalnih prosede generativne gramatike N. Chomskog, ali se pri tom mora priznati da bi prisustvo takvih opisa u znatnoj meri umanjilo relativno visok opšti stepen čitljivosti knjige.²⁾

Značajan napor R. Bugarski je, očigledno, uložio i u nastojanje da prevodenjem pruži celovito i dosledno srpskohrvatsko rešenje za niz važnih terminoloških čvorišta generativne teorije, i to je, nesumnjivo, njegov dragoceni doprinos (ne mislim, naravno, reći da sam apsolutno uveren u potpunu adekvatnost svih terminoloških rešenja za koja se Bugarski ovde opredelio). Smeta, međutim, ponegde, neka prenašajeno kategorična — a pri tom neobrazložena tvrdnja Bugarskog (a za ovu koju ću citirati mislim da je, bez nužnih ograda, u dobroj meri i netačna): »... poznato je da gramatički sistemi, za razliku od leksikona, nisu odraz kulturnih specifičnosti određene zajednice...« (str. 22). (Treba se zapitati pristaje li ovde i neka ograda s obzirom na poznate stavove E. Sapira, B. L. Worfa, O. Jespersena i drugih³⁾.)

Ovo, naravno, ne umanjuje nimalo obilnost i značaj posla koji je R. Bugarski obavio priredivši nam ovakav izbor tekstova N. Chomskog — a o dragocenosti pojave takvog izbora pred jugoslovenskom lingvistič-

kom i nelingvističkom publikom izlišno bi bilo i da govorimo — jer, uveren sam, uskoro ćemo imati priliku da se u punu meru te dragocenosti i uverimo.

1) Iz tog razloga čitaoca treba uputiti i na kratku i pri tom, po mom mišljenju, dosad verovatno najbolju studiju o N. Chomskom: John Lyons, *Chomsky*, Fontana/Colins, London 1970.

2) Radi sticanja uvida u mogućnosti primene formalnih prosede generativne gramatike na konkretan materijal živih jezika — v. npr. neke novije knjige: Marina K. Burt, *From Deep to Surface Structure, An Introduction to Transformational Syntax*, Harper & Row, New York 1971; Mark Lester, *Introductory Transformational Grammar of English*, Holt, Rinehart and Winston, Inc., New York 1971. i dr.

3) Ovde se u obzir ipak moraju uzeti i rezultati nekih sociolingvističkih istraživanja koji upravo potvrđuju da i gramatički sistemi u izvesnoj meri mogu biti delimični odraz kulturnih specifičnosti određene društvene zajednice. Up. npr. zbornike: *Sociolinguistics*, ed. by William Bright, Mouton, The Hague 1966; *Language and Social Context*, ed. by Pier Paolo Giglioli, Pequin Books 1972. i dr.

Milorad Radovanović

HIMBEEREN SIND HIMBEEREN SAGE ICH JUNGE LYRIK AUS JUGOSLAWIEN

Pod gornjim naslovom, *Maline su maline kažem, Mlada lirika iz Jugoslavije*, izašla je u Regenzburgu, povodom »Regenzburških dana kulture« i »Susret sa gradovima Jugoslavije 1972« jedna nepretenciozna knjiga jugoslovenske poezije u nemačkom prevodu Petera Urbana, nekadašnjeg književnog urednika izdavačke kuće »Zurkamp«. Bez namere da pruži antologijski presek mlade jugoslovenske poezije, Urban je sačinio po svom čefu zanimljiv pregled najmodernijih stremjenja i izabrao nekolicinu najavangardnijih pesnika, među kojima je »najstaromodniji« Matija Bećković (rođen 1939, zastupljen sa sedam pesama), najmlađi Milenko Matanović (rođen 1947, član slovenačke grupe OHO — sa jednom pesmom).

Ničeg oficijelnog nema u ovom izboru iako je knjiga prigodna, ni traga od kompromisnih sudova naše kritike kada se povede reč o najmlađoj generaciji; Urban ne sledi ničiju sugestiju iz matične književnosti. Cilj mu je bio da nađe ono što je najisturenije, što ide napred glavom bez obzira, što traži novi poredak reči, nove konstatacije svakodnevnih predstava poetskih, ono što se samim tim predstavama protivi, što sve upotrebljene oblike stavlja pod znak pitanja ukazujući na nove usmene i estradne, auditivne i vizuelne mogućnosti teksta i poetskog medijuma: sve od hepeninga i konceptualne umetnosti do signalističke, vizuelne, konkretne i kompjuterske poezije.

»Autori od kojih je sastavljena ova sveška shvataju literaturu drukčije od većine predstavnika najmlađe jugoslovenske pesničke generacije, koji, u suštini, po stoti put prevrću već oblikovani rečnik formi i metafora i sa svim znacima epigonstva stagniraju u standardu; oni neguju jedan tip pesnika koji sa visoke stepenice uzvišena pogleda i samotnog nadahnuća istiskuju pesničke istine — za Miroļjuba Todorovića koji proizvodi tekstove, stvari stoje mnogo trezvenije«, kaže u svom predgovoru sastavljač ove zanimljivije knjige. On se trudi da objasni nemačkom čitaocu tendencije nove poetike najmlađih jugoslovenskih pesnika koji samo s ograničenjima prihvataju tradicionalnu logiku po kojoj je do sada nastajala lirika. Njemu se čini da pesnici upravo iz jezika, gde se pesme tako svakodnevno i razumljivo, tako »konkretne« nalaze uzima i doslovno ih koriste. Pitanje koliko jezik odgovara ili može odgovoriti, stoji u središtu njihovih interesa.

U knjizi su najbrojnije zastupljeni članovi grupe OHO (Pogačnikova kovanica od reči *Oko* i *uHO*): A. Kermauner, I. G. Pla-

NOAM ČOMSKI: »GRAMATIKA I UM«
»Nolit«, Beograd 1972

Pojava prevoda odabranih tekstova N. Chomskog (Noam Comski) našoj lingvistici, nesumnjivo, znači bitan trenutak prodiranja afirmisane svetske opštelingvističke misli i modernog lingvističkog metodološkog prosede (uz prevode fundamentalnih tekstova Romana Jakobsona i Ferdinanda de Saussurea — ovo je, sigurno, jedan od dragocenijih). Vredi, međutim, odmah istaći da je ovo i najrecentnija antologija tekstova N. Chomskog (poređenja radi trebalo bi npr. pogledati njenog veoma uspešnog, a, s obzirom na selekciju izvora odlomaka, u nekolicinu drugačijeg i, rekao bih, srećnijeg prethodnika na engleskom jeziku: *Chomsky: Selected Readings*, ed. by J. P. B. Allen and Paul van Buren, Oxford University Press, London 1971).

men, F. Zagoričnik, M. Matanović, R. Močnik, V. Kovač-Subi, M. Pogačnik, T. Salamun, koji, vođeni idejama pop-arta i konkretne poezije, neguju različite oblike izražavanja »za gledanje i slušanje«: nekonvencionalne knjige, magnetofonske trake, slova u kutijama itd. Oni se takođe bave filmom i likovnim umetnostima za hepening, konceptualnu umetnost i sl.

Grupa OHO i u poeziji i u drugim oblicima svojih kreativnih aktivnosti teži da pokaže raskorak između reči i objekta, između oznake i označenog (kako bi to rekli strukturalisti) i da se predmeti ne označuju najtačnije jezikom već sami sobom. Oni ne uvode reč samo kao semantičku i vizuelnu, već i kao akustičku jedinicu: dakle, ne samo reč-smisao i reč-slika već i reč-zvuk. Otuda i njihove vanliterarne akcije.

Najviše pesama na svom rabašu ima Miroljub Todorović (jedanaest), osnivač »signalizma«, pesnik konkretne i kompjuterske poezije, dok, valjda, najviše verbalne invecije Urbanov pregled duguje Vujici Rešin-Tuciću. U Tomažu Salamunu mlada slovenačka generacija kao da nalazi svog programskog pesnika, dok je Bečković tu da potvrdi najbolji spoj avangarde i tradicije.

Zanimljiva u svojim vrednovanjima i u svom izboru izvan serije i izvan uticaja pesničkih grupa u domaćoj književnosti knjiga *Maline su maline kažem* donosi veoma moderne kriterijume valjanog poznavaoa naše moderne književnosti i jedan neočekivani ugao gledanja bez distance, a ipak očima stranca. Zato bi nam mogao biti i dragocen.

Slobodan Miletić

HANS MAGNUS ENCESBERGER: »SVIM TELEFONSKIM PRETPLATNICIMA«

»Veselin Masleša«, Sarajevo, 1971.

U izvrsnom prevodu Petra Vujičića Encesbergerova poezija dolazi do našeg čitaoca upravo u trenutku kada se u njegovom shvatanju poezije počela kotiti životinjska ravnodušnost obilato hranjena stihovima bez pravog životnog soka. Sav u akciji, u žizi živog osećanja istorijskog kontinuiteta bića i metamorfoza najbliže stvarnosti, sav u bitu koje bi da pokreće i neke druge tokove osim zatečenih pravaca industrijalizovanja i kulture i življenja uopšte, Encesberger svojom poezijom afirmiše pre svega osećanje odgovornosti poezije i pesnika pred sudom čitalaca i zalaže se za čitalačku istinu, za čitaocu misaonu potrebu i određenje, za njegov istinit misaoni sud kada je u pitanju poezija koja mu suprotstavlja svojim širokim registrom senzibilitnosti sve od imenovanja stanja zatečenosti, od te ustajale baruštine osećanja gde pozitivne vrednosti tonu i pod nejakim udarcem ironije, do tražnog, rezignatnog osećanja postojanja i opstanka, do praznine koju ne omogućava zajedništvo kao stvaralački probudena svest sveta.

Karakteristična je u tom smislu već prva pesma ove zbirke *Spavanje*. Kao vapaj duše koja ne hvata svoju melodiju u svetu gde je progone, *Spavanje* se svojim ritmom penje do neslućene visine bića svedočeći svu njegovu nemoć odbrane pred zahtevima trajanja kao udesa ili obmane. Izbegavajući reči u kojima su se nataložila već poznata značenja, Encesberger pesmu oseća kao gitaru ili drvo u čijoj suštinskoj dubini boravi poznanstvo sa izgnanstvom iz već šematizovanih prostora savremenosti. Upredajući u to fino tkanje, u tu izvornu melodičnost, pamćenje realnog sveta, Encesbergerovo *Spavanje* dolazi kao očišćenje od tog pamćenja, ono je još jedan način kojim se manifestuje nezadovoljstvo ne samo pesnika već uopšte čoveka koji svoju ljubav prema ovoj planeti izražava suprotstavljajući se njenom komercijalizovanom, uljuljujućem snu. Encesberger ne veruje u taj san gde se dodiruju granice dobra i zla, estetike i zločina, logike i ništavila, ali je njegova vera

u čoveka nedvosmislena, jer »ništa nije jako kao čovek« dok »spiralna maglina, kulturne krize, svetski ratovi« —

kratkotrajne su beznačajnosti,
pleva vremena,
detinjarije.

Ismevajući to čupavo čudo ekonomizirane ljudske svesti, gadeći se tog užasnog, logičnog sistema brojki, u pesnikovo osećanje se useljava pauk nemoći, sumnja da će se, uprkos tom verovanju u čoveka i njegovu misao, nešto korenito dogoditi, jer taj čovek u tramvaju, taj obični svakodnevni čovek negde između svojih nezamenjivih stanica, čovek je »vodnjikavih očiju«, »s glavom / punom peruti i slame«, »s tašnom punom sira«, on »smrdi« i »previše ga je svuda«, on je i na svim stepeništima, njegov pogled je pred svim šalterima, on se uvlači u ormane od orahovine, on se gura do »sofije loren«, on ništa ne zna »o mirisima sveta / o tome kako losos vuče / u laplandiji, o mirisnoj la skali / njenoj slatkoj prašini, o mome slatkom lukreciju«, njemu uzalud svet daje »prvobitnu divljinu i filigran, ono što je čisto, / uzalud sve, i gnev, i radost i trud!« Kako »dovesti« tog čoveka, dakle, do misli, do osećanja divljine i čistote, kako mu ponuditi svoju poeziju kad i pesnik sam smera da skoči:

preko ograde sveta
u izgnanstvo?

I gde je ta oграда sveta, gde izgnanstvo, dokle je došla ta pozitivna evropska svest o stvarnosti u kojoj »manjina ima većinu« i gde »mrtvi su nadglasani«.

Slično pesničkom postupku poljskih pesnika Tadeuša Ruževiča i Zbignjeva Herberta, Encesberger rasutu, elementarnu pesničku materiju organizuje u suštinsko značenje celine koja govori svojom iskonskom prazninom kao kad se oblici menjaju začuđujući nas zagonetkom kao činom u kome se uvek nesprenni zatiče s pitanjima, ali neprilagođeni i za odgovore koji bi možda i bili mogući. »Slika senke« nastaje tada onako kako kroz biće teče vek, to je slika našeg zajedništva koga nema, tiho gomilanje pepela u kome se koprcu opstanak kao iskrica u kojoj je prelomljena svest.

Dragoljub Jeknić

DRAGO KUĐIĆ: »PANONSKE POEME«

Izdanje pisca, 1972.

Vjerovatno nije baš najsrećniji primjer »slučaj« pjesama i pjesnika Draga Kuđića u vezi sa široko rasprostranjenim manirnom tzv. opoetizovanog govora umjesto izvorno poetskog, ali mu nije ni daleko. Naime, Kuđić ima oporih stihova, ima iskrene nadahnutosti stvarnosnim i aktuelnim, ima nostalgije i njegovom osjećaju svijeta, u poimanju zavičajna iz koga je odlutao, i ta prvotna iskrenost spasava pjesme od rečenog manira koji je uzeo maha. No, smeta kod Kuđića izvjestan nemar da tako preuzete, doživljene, emocije sroči u cjelovitu pjesmu, izvjesna starinska romantična uopštenost, nehtijenja da se pjesma organizuje, ocjelovi, doradi. Tako u izvjesnom broju pjesama postoji očigledan raskol između dobrih namišljaja i pjesme koja je ostvarenost. I. Focht u svom briljantnom *Uvodu u estetiku* veli da je ostvarenost krajnji cilj i rezultat pjesničko-kreativnog napora i procesa stvaranja. To je treća i najvažnija faza stvaranja, po kojoj, u stvari, ocjenjujemo djelo. Kuđić baš u završnici kao da gubi dah ili prosto kao da nema smisla za cizeliranje pjesme. No, on posjeduje izvjesnu lakoću koja u njegovim stihovima plieni i koja, kao i u slučaju prve zbirke *Dolazim kasno* (»Svjetlost«, 1970), donekle nadomješta tu izvjesnu nesređenost i nedoradenost koja odmah čitaocu ovih pjesama pada u oči. Današnje vrijeme i vrijeme poezije ne podnosi stihijnost, ni proizvoljnost, jer čak kad ono jeste prirodno svojstvo dara, valja ga tako udesiti da ne djeluje — razbucano, slučajno, ishitreno. Nesumnjivo je da Kuđić posjeduje

je čulo za svakodnevne teme, ali mu nedostaje discipline da svoje utiske, tako raznorodne, poetski osmisli, opjesmi. Osim toga, on miješa stilove, nikako da se ustali. Čas teži narativnosti, čas glatkoj sažetoj intimizaciji.

Kuđić ne cijeni dovoljno ni svoj sopstveni dar ni napor, a što je još gore, prepuštajući se lakoći stihovanja, dozvoljava da ga ona časovito zavodi na stranputice od kojih mi se ova čini najbitnija: stranputica tzv. epoeizovanja u kojoj je sve moguće. Sve što čovjeku »padne pod pero« može da postane običnim slikovanjem — pjesma! Dajte tome malo razbarušenosti, sentimenta, lošeg ukusa, vajkanja — i onda, dabome, imate »pjesmu« koja se da čitati, čak ima ponešto privlačno, ali uistinu nije pjesma, nije poezija koja ovaj svijet doista osvještava.

Risto Tričković

ILIJA MARKOVIĆ: »VETROKAZI — PUTOKAZI«

»Zadruga pisaca«, Beograd, 1972.

Zbirka aforizama ovog autora, u osnovi, ne donosi osobenosti u tematskom pogledu (da li je u ovom žanru to apsolutno ostvarljivo i da li je bitno za vrednosni sud?), ali u »formi« ta je osobenost i te kako prisutna, na određen način struktuisana.

U svome »prvencu« Ilija Marković zna lački »rukuje« i umuje jednom od nekoliko mogućih tehnika kreacije modernog aforizma. Ta tehnika rezultira iz bogatog i vrednog nasleđa klasičnih, artifičijelnih i narodnih sentencija. Drugi tok, usudio bih se da ga nazovem tradicionalnim, na koji se organski nadovezuje Markovićev aforizam, iskričave su misli oca modernog aforizma, Stanislava Jirži Leca.

Svrha ove recenzije ne dopušta osvetljavanje suštine takve tehnike, plodonosnije je zadržati se na onome što emanira iz takvog postupka.

Konsekvenција se ispoljava u prenosu svih prerogativa dekodiranja, dešifrovanja poruke aforizma sa dimenzije autor u domen plana čitalac. Šta se dobija ovim prevashodno lingvističkim fenomenom? Pre svega, uslovljena je i uzrokovana mogućnošću raznorodnijih tumačenja, naravno kanalskih osnovnom autorovom koncepcijom određenog aforizma.

Semantičko polje ispunjava se do krajnjih (ukoliko je kraj uopšte saglediv) mogućih mera. Takvom metodom autor uspeva da jasno premosti pseudo-antitezu, »suprotnost«, u čije se postojanje često veruje, između univerzalne, svevremenske i vanprostorne misli (istine) — i angažovane, moderne, »dnevne« misli (istine). Najzad, postupak obezbeđuje pisca od, satiri nikad dovoljno stranih, političkih implikacija i abataža.

Marković često aforizam ostavlja u njegovoj prvij verziji, praformi otisnutoj na papiru (*Kočničari, napred; Ko je za, ruke uvis; Vetrokazi — putokazi*), računajući na čitaoca intuitivnog, večnog odgonetanju.

Primetna je pozitivna težnja za maksimalnim elidiranjem aforističke konstrukcije, što ima za rezultat sažimanje problema (egzistencija čovekova, sukob društvo — pojedinac, filistarstvo, abderitizam...) na njegov entitet.

Najupečatljivije impresije koje ova knjiga nudi čitaocu jesu vedrina, svojevrsni optimizam, »zdrav« narodni humor, čija je nadmoć izražena smehom nad smešnim. Aforizam je prvenstveno duhovit, život mu podaraju ambigvitet i ironija.

No, ima u ovoj pregršti lucidnih i lukkastih misli nešto što se ne da uhvatiti i sapeti u krute okvire analiza, nešto što se prvenstveno i samo oseća, neka poetska lepota. Kad Marković preporučuje: *Ne isteruj te slabosti na čistinu*, a zatim veli: *Neka se izgube u bespuću* — nije li to pesnička kletva, ispevana u desetercu?

Na grafičkom planu, autor se služi vizualizacijom na nekonvencionalni način. Crteži, koje je sam realizovao, imanentni su svrsi dela, deluju kao aforizmi koji se primaju isključivo vizuelnim putem.

Milan Todorov